



**NL
LAB**

WORKING PAPERS

PASEN ALS

GEMEENSCHAPPELIJK MEDICIJN



NL-Lab is een onderzoeksgroep van het KNAW Humanities Cluster. NL-Lab beweegt zich op het terrein van Nederlandse cultuur en identiteit in heden en verleden. Hoe praat Nederland, hoe smaakt Nederland, hoe vertelt Nederland zijn geschiedenis? Wanneer en voor wie staat Nederlandse identiteit op het spel? NL-Lab bundelt de krachten van (kunst)historici, letterkundigen, taalkundigen, etnologen en andere wetenschappers. Zij kijken voorbij de gangbare vragen en onderzoeken aan de hand van innovatieve onderzoeksmethodes hoe identiteit wordt gemaakt, gevoeld en bevochten.

In de publicatiereeks NL-Lab working papers presenteren onderzoekers van NL-Lab, individueel en gezamenlijk, lopend onderzoek of opiniërende interventies in bondige vorm. Ook andere wetenschappers leveren, op uitnodiging, bijdragen aan de reeks. De working papers worden gepubliceerd op de website van NL-Lab (nl-lab.net) en zijn bedoeld als zelfstandige, laagdrempelige publicaties.

NL-Lab

KNAW Humanities Cluster

Korte Spinhuissteeg 3

1012 CG Amsterdam

[0031 \(0\)20 224 6800](tel:0031202246800)

info@nl-lab.net

Vormgeving: Sanne Steen

© Copyright NL-Lab, Amsterdam, 2020

De inhoud van deze publicatie mag (gedeeltelijk) worden gebruikt en overgenomen voor niet-commerciële doeleinden. De inhoud mag daarbij niet veranderen. Citaten moeten altijd aangegeven zijn.



NL
LAB

Working Paper 5

PASEN ALS

GEMEENSCHAPPELIJK MEDICIJN

Ernst van den Hemel

12-04-2020

NB: Deze blogpost is verbonden aan het recent verschenen boekje 'Passie voor de Passie', zie hier. Daarin staan de resultaten uit onderzoek dat uitgevoerd is tijdens het HERA onderzoeksproject HERILIGION, zie www.heriligion.eu.

Opvallend veel passiespelen begonnen als reactie op besmettelijke ziektes. Het wellicht wel meest beroemde passiespel, dat van het Beierse dorpje Oberammergau, begon in 1634 toen het dorp Oberammergau een belofte aflegde: als de pest het dorpje zou passeren zonder verdere slachtoffers te maken, dan zou er elke tien jaar een passiespel georganiseerd worden. Sinds 1634 vindt er daarom elke tien jaar een grootschalige opvoering van het lijdensverhaal van Christus plaats waarbij honderden dorpelingen het bijbelse Jeruzalem opnieuw tot leven brengen. Het verhaal gaat dat er geen enkele dorpeling meer stierf aan de pest sinds de gelofte werd afgelegd.

Een tweede voorbeeld is het passiespel van Iztapalapa in Mexico. In 1843 werd, in het midden van een cholera-epidemie een poging ondernomen zowel goddelijke machten te verleiden wat zachter te zijn en de plaatselijke bevolking een hart onder de riem te steken. Sinds 1843 vindt er in Iztapalapa een passiespel plaats waaraan tot wel 5000 spelers meespelen en miljoenen bezoekers op af komen. Deze passiespelen waren niet alleen een poging om ziekte af te wenden. Het is ook een moment waarop een gemeenschap elkaar vindt en waarbij in periodes van leed en onzekerheid een gemeenschappelijke troostende ervaring plaatsvindt. Het laat zien dat een passiespel een religieus evenement is, maar ook verbonden is aan lokale identiteit en saamhorigheid.

Het is niet toevallig dat de Paastijd zich daarvoor goed leent. Pasen kent een rijke traditie van het oproepen van emoties middels ritueel en theatrale opvoeringen. Vanaf het vroege christendom wordt bijvoorbeeld het verhaal van het lijden van Christus met verschillende stemmen gezongen, waardoor een theatraliteit ontstaat. Ook paasprocessies vormen een publiek ritueel waarbij mensen elkaar opzoeken in de publieke ruimte. In de middeleeuwen komen daar de middeleeuwse passiespelen bij en vanaf de vroeg-moderne tijd de passiecomposities. Opvallend is dat bij deze opvoeringen een aantrekkingskracht buiten de muren van de kerk tot stand komt.

Een vroeg, maar goed gedocumenteerd voorbeeld, is de aankomst van de pest in Walsham in Engeland in 1348. Walsham is een uniek geval omdat het een uitstekend gedocumenteerd voorbeeld is van hoe een gemeenschap zich voorbereid op, en gedraagt tijdens een middeleeuwse epidemie. John Hatcher schreef hier het boek over 'The Black Death: an Intimate History'. Hatcher's boek is uniek omdat het uit de vele bronnen een emotioneel relaas geeft. Hierin wordt beschreven hoe het dorp, na een periode van isolement en angstig afwachten, vlak voor Pasen getroffen wordt. De paastijd wordt aangegrepen om elkaar in het openbaar op te zoeken, om de kerkdiensten te bezoeken en publiekelijk deel te nemen tijdens de paasprocessies. Hatcher beschrijft hoe men hoopt



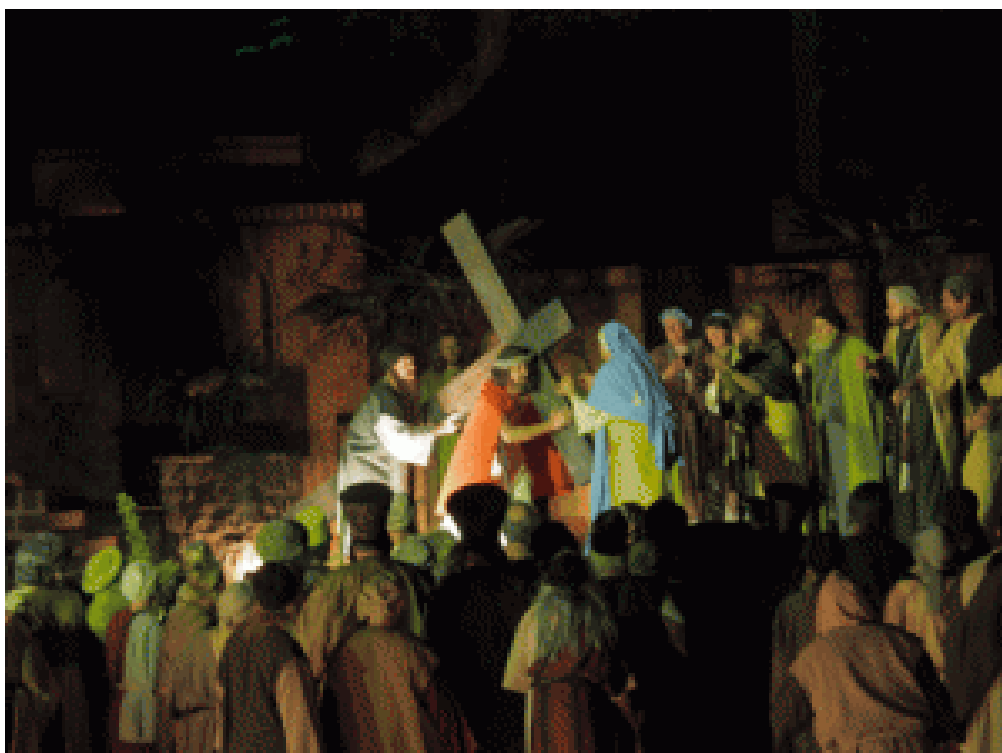
Obergammau 1922

dat deze publieke trouw aan het geloof God zou kunnen overhalen om ze voor de pest te sparen. Maar ook hoe het gemeenschappelijk zich tonen een troostende werking had voor een gemeenschap die in isolement en eenzaamheid een onbekend lot afwachtte.

Passiespelen keren terug in de 21ste eeuw

Deze geschiedenis, waarbij passiespelen gezien worden als een steun en bron van verbinding voor een gemeenschap in tijden van zorgen, is nodig om te begrijpen hoe passiespelen in de 21ste eeuw opnieuw populair worden. In de 21ste eeuw beleven de passiespelen een opmerkelijke comeback. Waar ze in de tweede helft van de twintigste eeuw vaak als ouderwets en zelf een beetje suspect beschouwd werden, zien we in de 21ste eeuw nieuwe passiespelen opkomen en krijgen oude passiespelen een nieuw elan. Al met al is er elk jaar een miljoenenpubliek voor passiespelen in Nederland.

Neem bijvoorbeeld de Passiespelen in het Overijsselse Hertme. Deze passiespelen vonden in eerste instantie plaats van 1953 tot midden jaren zestig toen de animo te veel afnam. In 2011 zijn de passiespelen in Hertme echter weer opgestart. Opvallend zijn de redenen die de organisatoren gaven



Passiespelen in Hertme 2019, foto gemaakt door de auteur



The Passion, foto gemaakt door de auteur

voor het opnieuw opstarten van deze traditie. De relevantie van de passiespelen wordt verbonden aan hedendaagse polarisatie en gevoelens van vervreemding. “Hebben we nog wel genoeg oog voor elkaar?”, vragen de vertellers zich tijdens de opvoering af. “Door sociale media zijn we steeds meer met onszelf bezig, en missen we misschien een klein beetje het wij-gevoel.”

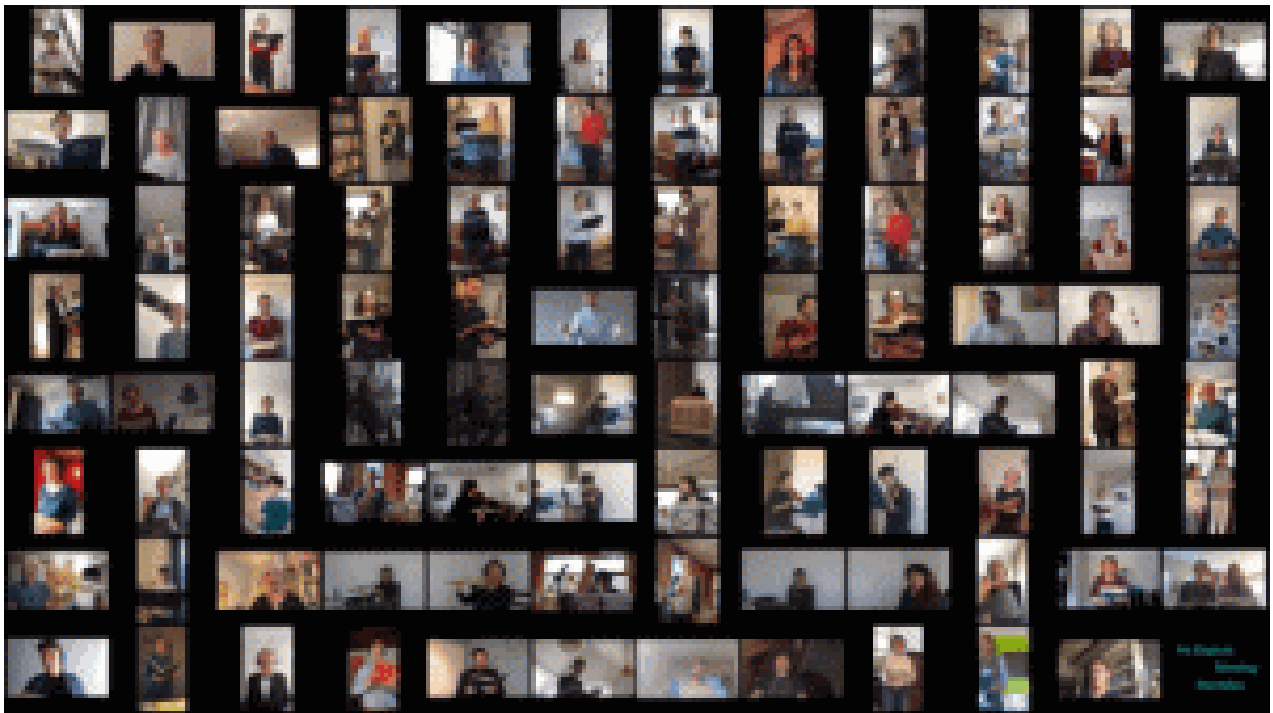
Er wordt in 2011 nog een passiespel opgevoerd dat een remedie wil zijn voor gemeenschappelijk leed. The Passion is een jaarlijks opgevoerd multimediale opvoering van het lijdensverhaal van Christus, inclusief processie met groot lichtgevend kruis, een cast van BN'ers die popliedjes zingen en een uitgebreide social media campagne, waaronder een virtuele processie. De organisatoren geven The Passion elk jaar een thema waar het verhaal van Christus telkens opnieuw wordt neergezet als een helende kracht in tijden van polarisatie, ontkerkelijking en individualisering. Zo was het thema van The Passion 2017 ‘Love connects all, share the Passion’. Ook de verteller geeft elk jaar weer een framing aan het verhaal die onderstreept hoe de hedendaagse maatschappij uit ‘het universele verhaal van verbinding’ inspiratie kan putten.

In Nederland kennen we bovendien de traditie van de Matthäus Passion. In mijn boekje [Passie voor de Passie](#) geef ik meer argumenten waarom Bach's magnum opus ook in de traditie van passiespelen gezien kan worden, en waarom in de 21ste eeuw de Matthäus Passion op nieuwe manieren vormkrijgt, maar laat ik me hier beperken door te wijzen op de helende kracht die aan 'de Matthäus' wordt toegekend. Zie bijvoorbeeld hoe Mark Rutte spreekt over de Mattheus Passion tijdens zijn interview in het televisieprogramma Zomergasten:

Er is geen grotere muziek van een grotere emotionele diepte. [...]Vanuit mijn functie mag ik nu ieder jaar naar de Matthäus-Passion. Dat is een traditie in Nederland. Drie uur lang krijg je dan zo'n golf over je heen van de meest goddelijke muziek die er is (...) Als je hem hoort, dan denk je we kunnen als mensheid, met alle ellende die er op deze wereld is en alle verschrikkingen en oorlogen die er zijn, wij kunnen ook het allerhoogste.

Passiespelen in tijden van Corona

Alhoewel over het algemeen men geen medisch helende krachten aan passiespelen meer toeschrijft in hedendaags Nederland blijkt toch dat collectieve heling een belangrijk ingrediënt is in de populariteit van passiespelen. De socioloog Willem Schinkel omschrijft 21st eeuws Nederland als



Screenshot van de digitale meezing-Matthäus



Facebookpagina Javaplein Passion Project

lijdend aan 'sociale hypochondrie', een toenemende neiging om ontwikkelingen als globalisering, migratie en individualisering als aandoeningen van de gemeenschap te zien. Aandoeningen die culturele geneesmiddelen vereisen. De passiespelen krijgen tegen deze achtergrond nieuwe relevantie. Het zijn niet alleen opvoeringen van een religieus verhaal, of van een mooi stuk klassieke muziek, het zijn rituelen die gezien worden als noodzakelijk in tijden van emotionele stress. Dit toont zich ook in de wijze waarop men in huidige omstandigheden Passiespelen organiseert. Nu de Matthäus Passion, The Passion en andere passiespelen geen doorgang kunnen vinden wordt een andere vorm gezocht voor het rituele medicijn van de passiespelen. Ter illustratie volgen hier een aantal voorbeelden, die tegelijkertijd kunnen dienen als alternatieve culturele agenda deze Paastijd:

- Het wordt geagendeerd als de 'enige Matthäus die dit jaar wel doorgaat', De digitale meezing-Matthäus. Amateurzangers kunnen thuis hun delen inzingen, de filmpjes opsturen en die worden dan gemonteerd tot een gemeenschappelijke uitvoering van de Matthäus Passion. Het resultaat kan hierboven gezien worden.
- Ook The Passion vindt niet plaats op normale wijze. Dit jaar is een eerste Passion-editie zonder publiek. De organisatoren doen een poging kijkers toch te bereiken door een combinatie te maken van archiefbeelden (zo werden de de beste momenten van de afgelopen tien edities herhaald) met een interactief onderdeel dat mensen betreft bij The Passion. Dit wordt gedaan middels een virtuele processie: 'Vooraf, maar ook tijdens de tv-uitzending, kunnen kijkers online hun hoop en angst delen met berichtjes en video's'. Een tweede element dat inspeelt op de veranderende omstandigheden is het slotlied waarbij een combinatie van Bekende Nederlanders, supermarktmedewerkers, zorgmedewerkers en andere gewone Nederlanders het lied 'Geef Mij Nu Je Angst' van André Hazes zingen.
- De facebookpagina Javaplein Passion Project geeft een doorlopende stroom mediaberichtjes waarbij conservatoriumstudenten concerten geven vanaf hun balkons. Hier zien we dat de traditie om de Passie op te voeren tijdens Pasen gecombineerd wordt met het recentere ritueel van het balkonconcert dat opkwam in Italië, waar mensen elkaar een hart onder de riem staken door, op gepaste afstand en vanaf hun balkon, gezamenlijk muziek te maken.

Wat deze alternatieve passies met elkaar gemeen hebben is dat ze tonen hoe er geprobeerd wordt de passiespelen ook in tijden van Corona hun gemeenschappelijk helende werking te laten hebben. De nadruk ligt hierbij op ritueel en emotie die middels de passiespelen beleefd kunnen worden door een divers publiek.